

ПОМОШНИОТ ГЛАГОЛ *сум* ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК И ПОМОШНИОТ ГЛАГОЛ *i-* ВО ТУРСКИОТ ЈАЗИК

Марија Леонтиќ

Филолошки факултет,

Универзитетот „Гоце Делчев“, Штип, Македонија

Keywords: Macedonian, Turkish, verb *сум*, verb *i-*.

Summary: Both Macedonian and Turkish have specific characteristics of grammar, but they also have similar items. Macedonian and Turkish have the verb *to be* (Macedonian *сум*, Turkish *i-*) with similar function in both languages. In Macedonian, there are: present tense, past tense, future tense and possibilitive of *to be*. In Turkish there are: present, past, reported and the conditional form of *to be*. This paper will examine the verb *to be* (Macedonian *сум*, Turkish *i-*) and their uses with nouns in Macedonian and Turkish, respectively.

Клучни зборови: македонски, турски, помошен глагол *сум*, помошен глагол *i-*.

Резиме: Македонскиот и турскиот јазик имаат специфични граматички карактеристики. Во македонскиот и во турскиот јазик постои помошен глагол (македонски: *сум*, турски *i-*) со слични функции и во двата јазика.

Во македонскиот јазик постојат сегашно, минато определено, минато неопределено, идно време и можен начин од помошниот глагол *сум*.

Во турскиот јазик има сегашно, минато определено, минато неопределено време и условна форма на глаголската наставка *i-*.

Во овој труд ќе бидат испитани помошниот глагол *сум* и глаголската наставка *i-* и нивната примена со именките и именските видови зборови во македонскиот и во турскиот јазик.

1. Вовед

И во македонскиот јазик, кој е индоевропски јазик, и во турскиот, кој е алтајски јазик, глаголот *сум* и неговиот еквивалент во турскиот, глаголот *i-* заземаат посебно место во морфологијата и во синтаксата. Во трудовите за македонскиот јазик *сум* се определува како *глагол* и

помошен глагол (Живко Цветковски, 2001: 82), додека во турските граматика *i-* се детерминира како глагол (тур. *i-filii, i- eylemi*), помошен глагол (тур. *ana yardimci fiil*) и глаголска наставка (тур. *ek fiil, ek eylem*) (Мухарем Ергин, 1998: 314; Зејнеп Коркмаз, 2009: 702)¹. Според нас, терминот глаголска наставка (*ek fiil, ek eylem*) е најсоодветен, кога именските видови зборови се пишуваат слеано со *i-*. При читање на македонските и на турските граматика може да се констатира дека *сум* и *i-*, во суштина, најчесто се третираат како функционални помошни глаголи. Ова е една од сличностите меѓу македонскиот и турскиот јазик што може да придонесе полесно да се сфатат и да се усвојат македонскиот и турскиот јазик.

Според Олга Мишевска Томиќ, „...*сум* е неправилен глагол, во којшто најголем дел од облиците на сегашното време можат да се проследат до старословенскиот корен /с-/ , додека облиците на минатото време, сврзаниот начин и партиципите се изведуваат од коренот /бе-/“ (Олга Мишевска Томиќ, 1997: 345). Според нас, во турскиот јазик, *i-* е глагол во којшто сите облици на сегашно и сегашно-идно, на минато определено и минато неопределено време и на условниот начин, можат да се проследат до коренот /i-/ кој, во периодот на старотурскиот јазик, ја имал формата /er-/ која се видоизменила во периодот на новотурскиот јазик (во османлискиот-западен турски) со промената на самогласката /e/ во /i/ и со отпаѓањето на согласката /r/ (er- > ir- > i-).

Глаголите *сум* во македонскиот јазик и *i-* во турскиот јазик се основни помошни глаголи кои можат да се додадат на именки и именски видови зборови образувајќи именски прирок, но и на глаголи градејќи сложени глаголски форми. Помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик и *i-* во турскиот јазик при употреба со именките и именските видови зборови немаат самостојно полно значење, туку со нив го формираат именскиот прирок.

Во македонскиот јазик постојат сегашно време, минато определено време, минато неопределено време, идно време и можен начин од помошниот глагол *сум*. Во турскиот јазик има сегашно и сегашно-идно време, минато определено време, минато неопределено време и условен начин од глаголот *i-*. Во турскиот јазик, помошниот глагол *i-*, со исклучок на сегашното време, може да се употребува разделено и слеано со именките и со именските видови зборови. При слеаната

¹ Во одредени турски граматика глаголот *i-*, се прикажува како *imek*. Многу врвни турски граматичари не се согласуваат со ова прикажување бидејќи со наставката *-mak, -mek* во турскиот јазик се образува глаголска именка.

употреба на *i-*, варијантите на глаголската наставка се додаваат според вокалната и консонантската хармонија во турскиот јазик. Според вокалната хармонија, ако во последниот слог на зборот се наоѓа една од тврдите самогласки (а, ı, о, u), се додаваат глаголските наставки со соодветна тврда самогласка, а доколку во последниот слог на зборот се наоѓа една од меките самогласки (е, і, ö, ü), се додаваат глаголските наставки со соодветна мека самогласка. Пр. *bahardır* (мак. пролет е), *yıldızdır* (мак. ѕвезда е), *ondur* (мак. десет е), *tuzdur* (мак. сол е), *tepedir* (мак. врв е), *iyidir* (мак. добар е), *göldür* (мак. езеро е), *güçlüdür* (мак. силен е). Според консонантската хармонија, доколку именскиот вид збор завршува со безвучна согласка (ç, f, h, k, p, s, ş, t), се додаваат глаголските наставки што почнуваат со безвучна согласка. Пр. *gençtir* (мак. млад е), *zaıftır* (мак. слаб е), *sabahtır* (мак. утро е), *küçüktür* (мак. мал е), *kasaptır* (мак. месар е), *ofistır* (мак. канцеларија е), *taştır* (мак. камен е), *buluttur* (мак. облак е).

Во овој труд ќе бидат анализирани помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик и помошниот глагол *i-* во турскиот јазик со именки и именски видови зборови односно во именскиот прирок.

2. Сегашно време од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик и сегашно и сегашно-идно време од помошниот глагол *i-* во турскиот јазик

Сегашно време од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик се пишува одделно од именките и од именските видови зборови. Глаголот *i-* во турскиот јазик има иста форма за сегашно и за сегашно-идно време и само кај овие времиња се пишува слеано. На именски видови зборови што завршуваат со согласка, *i-* директно се додава, а додека на тие што завршуваат со самогласка во прво лице еднина и множина, прво се вметнува согласката */-y-/. Пр. öğretmen-im* (мак. наставник сум); *öğrenci-(y)im* (мак. ученик сум). Трето лице еднина од глаголот *i-* може, но не мора да се употребува во потврдна, негативна и во прашална форма. Тоа формално и кога нема да се употреби, успева да ја сочува својата функција. Пр. *akıllıdır / akıllı* (мак. умен е); *akıllı değildir / akıllı değil* (мак. не е умен); *akıllı mıdır? / akıllı mı?* (мак. дали е умен?). Глаголската наставка *i-* се јавува со повеќе варијанти поради вокалната и консонантската хармонија во турскиот јазик.

Помошниот глагол *сум* и помошниот глагол *i-* ги имаат следните форми за трите лица во еднина и во множина во сегашно време:

Сегашно време од <i>сум</i> во македонскиот јазик		Сегашно и сегашно-идно време од <i>i-</i> во турскиот јазик – <i>i- Fiilinın Şimdiki ve Geniş Zaman</i>
		слеано пишување на <i>i-</i>
Еднина		
1. лице	сум	-(y)ım, -(y)im, -(y)um, -(y)üm
2. лице	си	-sın, -sin, -sun, -sün
3. лице	е	ø, -dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür
Множина		
1. лице	сме	-(y)ız, -(y)iz, -(y)uz, -(y)üz
2. лице	сте	-sınız, -siniz, -sunuz, -sünüz
3. лице	се	-dırlar, -dirler, -durlar, -dürler, -tırlar, -tirler, -turlar, -türler

Кај сите форми на сегашно време од глаголот *сум* суфиксот е слеан со коренот, за разлика од оние на минато определено, минато неопределено и идно време кои можат морфолошки да се расчленат на корен или на основа и наставка за лице или за време. Истата состојба се согледува и кај сите форми на сегашно и сегашно-идно време од глаголската наставка *i-* во турскиот јазик, каде што суфиксот е слеан со коренот, а додека кај минато определено, минато неопределено време и кај условен начин, може да се пишува слеано или разделено и да се анализира на корен или основа, наставка за време или начин и наставка за лице.

Потврдна форма од <i>сум</i>	Потврдна форма од <i>i-</i>
Јас сум доктор.	Ben doktorum.
Ти си доктор.	Sen doktorsun.
Тој е доктор.	O doktor(dur).
Ние сме доктори.	Biz doktoruz.
Вие сте доктори.	Siz doktorsunuz.
Тие се доктори.	Onlar doktordurlar.

Негативната форма од помошниот глагол *сум* во сегашно време се образува со негацијата *не*, а негативната форма од глаголската наставка *i-* во сегашно и во сегашно-идно време, со партикулата *değil* (прев. мак. не). Негацијата *değil* се пишува слеано со глаголската наставка *i-*.

Негативна форма од <i>сум</i>	Негативна форма од <i>i-</i>
-------------------------------	------------------------------

Јас не сум доктор. Ти не си доктор. Тој не е доктор.	Ben doktor değilim. Sen doktor değilsin. O doktor değil(dir).
Ние не сме доктори. Вие не сте доктори. Тие не се доктори.	Biz doktor değiliz. Siz doktor değilsiniz. Onlar doktor değildirler.

Прашалната форма во сегашно време од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик може да се гради со прашалните партикули: *дали*, *зар(ем)* и *ли*. Пр. *Дали* јас сум доктор? *Зарем* јас сум доктор? *Зар* јас сум доктор? *Јас* доктор *ли* сум? Прашалната форма во сегашно и во сегашно-идно време од глаголската наставка *i-* во турскиот јазик се изразува со помош на прашалната наставка (тур. *soru eki*) *mi*, *mi*, *mi*, *mü* која, иако се пишува одделно од именката, подлежи на законот за вокална хармонија. Прашалната партикула *mi*, *mi*, *mi*, *mü* се пишува слеано со глаголската наставка *i-*. Пр. *Ben doktor muyum?* (мак. *Дали* јас сум доктор?)

Прашална форма од <i>сум</i>		Прашална форма од <i>i-</i>
Дали сум јас доктор? Дали си ти доктор? Дали е тој доктор?	Јас доктор ли сум? Ти доктор ли си? Тој доктор ли е?	Ben doktor muyum? Sen doktor musun?. O doktor mu(dur)?
Дали сме ние доктори? Дали сте вие доктори? Дали се тие доктори?	Ние доктори ли сме? Вие доктори ли сте? Тие доктори ли се?	Biz doktor muyuz? Siz doktor musunuz? Onlar doktor mudurlar?

3. Минато определено време од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик и минато определено време од помошниот глагол *i-* во турскиот јазик

Минато определено време од помошниот глагол *сум*, во македонскиот јазик е помошниот глагол *бе*, кој се пишува одделно од именските видови зборови. Пр. Тој беше фин. *Бе* е лексички помошен глагол бидејќи има морфолошка структура составена од корен или основа и од наставка за лице или време.

Минато определено време од помошниот глагол *i-*, во турскиот јазик, може да се пишува разделено или слеано. Пр. *Sen çalışkan idin.* / *Sen çalışkandın.* мак. Ти беше работлив. Минато определено време од глаголската наставка *i-*, кога се пишува слеано, се јавува со повеќе

варијанти поради вокалната и консонантската хармонија во турскиот јазик.

Помошниот глагол *сум* и *i-* ги имаат следните форми за трите лица во еднина и во множина во минато определено време:

Минато определено време од <i>сум</i> во мак. јаз.		Минато определено време од <i>i-</i> во турскиот јазик – i- Fiilinin Belirli Geçmiş Zamanı	
		разделено и слеано пишување на <i>i-</i>	
Еднина		разде- лено	Слеано
1. лице	бев	i-di-m	-dim, -dim, -dum, -düm, -tum, -tim, -tum, -tüm
2. лице	беше	i-di-n	-dın, -dın, -dun, -dün, -tın, -tin, -tun, -tün
3. лице	беше	i-di-ø	-dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü
Множина			
1. лице	бевме	i-di-k	-dik, -dik, -duk, -dük, -tik, -tik, -tuk, -tük
2. лице	бевте	i-di-niz	-dınız, -diniz, -dunuz, -dünüz, -tınız, -tiniz, -tunuz, -tünüz
3. лице	беа	i-di-ler	-dılar, -diler, -dular, -düler, -tılar, -tiler, -tular, -tüler

На именските видови зборови што завршуваат со звучна согласка, директно се додаваат варијантите на наставките што почнуваат со звучна согласка (пр. *yazardınız* мак. бевте писател), а додека на тие што завршуваат со безвучна согласка, се додаваат варијантите што почнуваат со безвучна согласка (пр. *avukattım* мак. бев адвокат). Именските видови зборови што завршуваат на самогласка, ги примаат истите наставки како именските видови зборови што завршуваат на звучна согласка според вокалната хармонија, но пред нив се јавува согласката (-y-). Пр. *güçlü idiler / güçlüydüler*. мак. беа силни.

Потврдна форма од <i>сум</i>	Потврдна форма од <i>i-</i>	
	разделено пишување на <i>i-</i>	слеано пишување на <i>i-</i>
Јас бев млад. Ти беше млад. Тој беше млад. / Таа беше млада. / Тоа беше младо.	Ben genç idim. Sen genç idin. O genç idi.	Ben gençtim. Sen gençtin. O gençti.
Ние бевме млади. Вие бевте млади. Тие беа млади.	Biz genç idik. Siz genç idiniz. Onlar genç idiler.	Biz gençtik. Siz gençtiniz. Onlar gençtiler.

Негативната форма во македонскиот јазик се изразува со негацијата *не*, а во турскиот јазик со помош на негацијата *değil* (прев. мак. *не*) која може да се пишува разделено или слеано со *i*-.

Негативна форма од <i>сум</i>	Негативна форма од <i>i</i> -	
	разделено пишување на <i>i</i> -	слеано пишување на <i>i</i> -
Јас не бев млад. Ти не беше млад. Тој не беше млад. / Таа не беше млада. / Тоа не беше младо.	Ben genç değil idim. Sen genç değil idin. O genç değil idi.	Ben genç değildim. Sen genç değildin. O genç değildi.
Ние не бевме млади. Вие не бевте млади. Тие не беа млади.	Biz genç değil idik. Siz genç değil idiniz. Onlar genç değil idiler.	Biz genç değildik. Siz genç değildiniz. Onlar genç değildiler.

Прашална форма од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик може да се гради со прашалните партикули: *дали*, *зар(ем)* и *ли*. Пр. *Дали* јас бев млад? *Зарем* јас бев млад? *Зар* јас бев млад? Јас млад *ли* бев? Прашалната форма од помошниот глагол *i*- во турскиот јазик се изразува со помош на прашалната партикула *mi*, *ti*, *ni*, *ni* која може да пишува разделено или слеано со *i*- Пр. Ben genç *mi* idim? / Ben genç *miydim*?

Прашална форма од <i>сум</i>	
Дали јас бев млад?	Јас бев ли млад?
Дали ти беше млад?	Ти беше ли млад?
Дали тој беше млад? /	Тој беше ли млад? /
Дали таа беше млада? /	Таа беше ли млада? /
Дали тоа беше младо?	Тоа беше ли младо?
Дали ние бевме млади?	Ние бевме ли млади?
Дали вие бевте млади?	Вие бевте ли млади?
Дали тие беа млади?	Тие беа ли млади?
Прашална форма од <i>i</i> -	
разделено пишување на <i>i</i> -	слеано пишување на <i>i</i> -

Ben genç mi idim? Sen genç mi idin? O genç mi idi?	Ben genç miydim? Sen genç miydin? O genç miydi?
Biz genç mi idik? Siz genç mi idiniz? Onlar genç mi idiler?	Biz genç miydik? Siz genç miydiniz? Onlar genç miydiler?

Помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик има форма за минато определено несвршено време, а нема одделна форма за минато определено свршено време.

4. Минато неопределено време од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик и минато неопределено време од помошниот глагол *i-* во турскиот јазик

Минато неопределено време од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик се пишува одделно од именските видови зборови. Пр. Таа *била* секретарка. Минато неопределено време од помошниот глагол *i-* во турскиот јазик може да се пишува разделено или слеано. Пр. О, *çevirmen imiş*. О, *elçi imiş*. / О, *çevirmenmiş*. О *elçiymiş*. мак. Тој бил преведувач. Тој бил амбасадор.

Минато неопределено време од помошниот глагол *сум* и *i-* ги имаат следните форми за трите лица во еднина и во множина:

Минато неопределено време од <i>сум</i> во мак. јаз.		Минато неопределено време од <i>i-</i> во турскиот јазик – <i>i- Fiilinin Belirsiz Geçmiş Zamanı</i>	
		разделено и слеано пишување на <i>i-</i>	
Еднина		разделено	слеано
1. лице	сум бил, -а, -о	i-miş-im	-mişim, -mişim, -muşum, -müşüm
2. лице	си бил, -а, -о	i-miş-sin	-mişsin, -mişsin, -muşsun, -müşsün
3. лице	бил, -а, -о	i-miş-ø	-miş, -miş, -muş, -müş
Множина			
1. лице	сме биле	i-miş-iz	-mişiz, -mişiz, -muşuz, -müşüz
2. лице	сте биле	i-miş-siniz	-mişsiniz, -mişsiniz, -muşsunuz, -müşsünüz
3. лице	биле	i-miş-ler	-mişler, -mişler, -muşlar, -müşler

Минато неопределено време од глаголската наставка *i-* кога се пишува слеано се јавува со повеќе варијанти поради вокалната

хармонија во турскиот јазик. На именските видови зборови што завршуваат на согласка директно им се додава наставката (пр. *metimtişuz* мак. сме биле службеници), додека кај зборови што завршуваат на самогласка пред наставката се јавува согласката (-y-) (пр. *gazeteciymişler*. мак. биле новинари.).

Потврдна форма од <i>сум</i>	Потврдна форма од <i>i-</i>	
	разделено пишување на <i>i-</i>	слеано пишување на <i>i-</i>
Јас сум бил прв. Ти си бил прв. Тој бил прв. / Таа била прва./ Тоа било прво.	Ben birinci imişim. Sen birinci imişsin. O birinci imiş.	Ben birinciymişim. Sen birinciymişsin. O birinciymiş.
Ние сме биле први. Вие сте биле први. Тие биле први.	Biz birinci imişiz. Siz birinci imişsiniz. Onlar birinci imişler.	Biz birinciymişiz. Siz birinciymişsiniz. Onlar birinciymişler.

Негативната форма од минато неопределено време од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик се изразува со негацијата *не*, а во турскиот јазик со партикулата *değil* (прев. мак. *не*) која може да се пишува разделено или слеано со *i-*. Пр. мак. Вие не сте биле музичари. *тур. Siz muzisyen değil imişsiniz. / Siz müzisyen değilmişsiniz.*

Негативна форма од <i>сум</i>	Негативна форма од <i>i-</i>	
	разделено пишување на <i>i-</i>	слеано пишување на <i>i-</i>
Јас не сум бил прв. Ти не си бил прв. Тој не бил прв. / Таа не била прва. / Тоа не било прво.	Ben birinci değil imişim. Sen birinci değil imişsin. O birinci değil imiş.	Ben birinci değilmişim. Sen birinci değilmişsin. O birinci değilmiş.
Ние не сме биле први. Вие не сте биле први. Тие не биле први.	Biz birinci değil imişiz. Siz birinci değil imişsiniz. Onlar birinci değil imişler.	Biz birinci değilmişiz. Siz birinci değilmişsiniz. Onlar birinci değilmişler.

Прашалната форма во минато неопределено време од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик се гради со прашалните партикули: *дали*, *зар(ем)* и *ли*. Пр. *Дали* тој бил архитект? *Зарем* тој бил архитект? Тој *ли* бил архитект? Прашалната форма од глаголската наставка *i-* во турскиот јазик се изразува со помош на прашалната партикула *mi*, *mi*, *mi*, *mi* која може да се пишува разделено или слеано со *i-*. Пр. тур. *O yargıç mi imiş?* / *O, yargıç miymiş?* мак. *Дали* тој бил судија? *Зарем* тој бил судија? Тој *ли* бил судија?

Прашална форма од сум	
Дали јас сум бил прв? Дали ти си бил прв? Дали тој бил прв? / Дали таа била прва?/ Дали тоа било прво?	Јас ли сум бил прв? Ти ли си бил прв? Тој ли бил прв? / Таа ли била прва? / Тоа ли било прво?
Дали ние сме биле први? Дали вие сте биле први? Дали тие биле први?	Ние ли сме биле први? Вие ли сте биле први? Тие ли биле први?
Прашална форма од <i>i-</i>	
разделено пишување на <i>i-</i>	слеано пишување на <i>i-</i>
Ben birinci mi imişim? Sen birinci mi imişsin? O birinci mi imiş?	Ben birinci miymişim? Sen birinci miymişsin? O birinci miymiş?
Biz birinci mi imişiz? Siz birinci mi imişsiniz? Onlar birinci mi imişler?	Biz birinci miymişiz? Siz birinci miymişsiniz? Onlar birinci miymişler?

5. Идно време од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик

Идното време од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик има две форми. Првата форма се образува со честичката *ќе* и формите за сегашно време од помошниот глагол *сум*. Пр. Ние *ќе сме* работници. Втората форма се гради со честичката *ќе* и формите за сегашно време од глаголот *бе* кој е близок по значење на глаголот *сум*.

Идното време од помошниот глагол *сум* ги има следните форми за трите лица во еднина и во множина:

Идно време од помошниот глагол <i>сум</i> во македонскиот јазик		
Еднина		
1. лице	ќе сум	ќе бидам
2. лице	ќе си	ќе бидеш

3. лице	ќе е	ќе биде
Множина		
1. лице	ќе сме	ќе бидеме
2. лице	ќе сте	ќе бидете
3. лице	ќе се	ќе бидат

Потврдна форма од сум	
Јас ќе сум среќен. Ти ќе си среќен. Тој ќе е среќен. Ние ќе сме среќни. Вие ќе сте среќни. Тие ќе се среќни.	Јас ќе бидам среќен. Ти ќе бидеш среќен. Тој ќе биде среќен. Ние ќе бидеме среќни. Вие ќе бидете среќни. Тие ќе бидат среќни.

Негативната форма во идно време од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик се изразува со негацијата *не*. Пр. Јас не ќе сум инженер. / Јас нема да бидам инженер.

Негативна форма од сум	
Јас не ќе сум среќен. Ти не ќе си среќен. Тој не ќе е среќен. Ние не ќе сме среќни. Вие не ќе сте среќни. Тие не ќе се среќни.	Јас нема да бидам среќен. Ти нема да бидеш среќен. Тој нема биде среќен. Ние нема да бидеме среќни. Вие нема да бидете среќни. Тие нема да бидат среќни.

Прашална форма во идно време од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик се гради со прашалните партикули: *дали*, *зар(ем)* и *ли*. Поради големиот број прашални партикули и двете форми за идно време од помошниот глагол *сум*, се јавуваат бројни прашални форми. Пр. Дали Вие ќе сте министер? / Зарем Вие ќе сте министер? / Вие ли ќе сте министер? / Дали Вие ќе бидете министер? / Зарем Вие ќе бидете министер? / Вие ли ќе бидете министер?

Прашална форма од сум

Дали јас ќе сум среќен? Дали ти ќе си среќен? Дали тој ќе е среќен?	Јас ли ќе бидам среќен? Ти ли ќе бидеш среќен? Тој ли ќе биде среќен?
Дали ние ќе сме среќни? Дали вие ќе сте среќни? Дали тие ќе се среќни?	Ние ли ќе бидеме среќни? Вие ли ќе бидете среќни? Тие ли ќе бидат среќни?

Во турскиот јазик нема идно време од помошниот глагол *i-*, но формата за сегашно и за сегашно-идно време може да се користи и за изразување блиска иднина. Пр. тур. *Ben tedbirliyim.* прев. мак. Јас сум претпазлив. / Јас ќе сум претпазлив. Во турскиот јазик постои и помошниот глагол *ol-* што е еквивалент на глаголот *биде* во македонскиот јазик, но никогаш во турската граматика не се користи за изразување идно време од помошниот глагол *i-* бидејќи може да ги прими наставките за сите времиња. Пр. *Ben tedbirli olurum.* / *Ben tedbirli olacağım.* прев. мак. Јас ќе бидам претпазлив.

6. Можен начин од помошниот глагол сум во македонскиот јазик

Можниот начин од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик се образува со честичката *би* и глаголската л-форма на глаголот *бе*. Пр. Тоа би било разгалено. Промената на можниот начин од помошниот глагол *сум* во трите лица во еднина и во множина е следнава:

Можен начин од помошниот глагол сум во македонскиот јазик			
Еднина		потврдна форма од сум	негативна форма од сум
1. лице	би бил	Јас би бил мирен.	Јас не би бил мирен.
2. лице	би бил	Ти би бил мирен.	Ти не би бил мирен.
3. лице	би бил, би била, би било	Тој би бил мирен. Таа би била мирна. Тоа би било мирно.	Тој не би бил мирен. Таа не би била мирна. Тоа не би било мирно.
Множина			
1. лице	би биле	Ние би биле мирни.	Ние не би биле мирни.
2. лице	би биле	Вие би биле мирни	Вие не би биле мирни.
3. лице	би биле	Тие би биле мирни.	Тие не би биле мирни.

Негативната форма од можниот начин од помошниот глагол *сум* се изразува со честичката *не*. Пр. Јас не би бил психолог.

Прашалната форма од можниот начин од помошниот глагол *сум* се гради со прашалните партикули: *дали*, *зар(ем)* и *ли*. Пр. Дали таа би била балерина? Зарем таа би била балерина? Зар таа би била балерина? Таа ли би била балерина? Дали таа ќе биде балерина? Зарем таа ќе биде балерина? Таа ли ќе биде балерина?

Прашална форма од сум	
Дали јас би бил мирен?	Јас ли ќе бидам мирен?
Дали ти би бил мирен?	Ти ли ќе бидеш мирен?
Дали тој би бил мирен?	Тој ли ќе биде мирен?
Дали таа би била мирна?	Таа ли ќе биде мирна?
Дали тоа би било мирно?	Тоа ли ќе биде мирно?
Дали ние би биле мирни?	Ние ли ќе бидеме мирни?
Дали вие би биле мирни?	Вие ли ќе бидете мирни?
Дали тие би биле мирни?	Тие ли ќе бидат мирни?

Во турскиот јазик нема можен начин од помошниот глагол *i-*, но постојат сложени глаголи и сложени времиња кои можат да се користат како приближни корелати на можниот начин од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик. Пр. мак. Вие би биле критичар. прев. тур. Siz eleştirirmen olabilirsiniz.

7. Условен начин од помошниот глагол *i-* во турскиот јазик

Условниот начин од помошниот глагол *i-* во турскиот јазик може да се пишува разделено и слеано. Пр. *iyimser isem / iyimsersem* (прев. мак. ако сум оптимист). При слеаното пишување, наставката директно се додава на именските видови зборови што завршуваат со согласка (пр. *oğunsa* прев. мак. ако е зрел), додека кај тие што завршуваат со самогласка во сите лица, се јавува согласката */-y-/* (пр. *güçlüysem, güçlüysen, güçlüyse, güçlüysek, güçlüyseniz, güçlüyseler*: прев. мак. ако сум силен, ако си силен, ако е силен, ако сме силни, ако сте силни, ако се силни).

Условниот начин од помошниот глагол *i-* ги има следните форми за трите лица во еднина и во множина:

Условен начин од помошниот глагол <i>i-</i> во турскиот јазик – <i>i- Fiilinin Dlek-Şart Şekli</i>			
	разделено и слеано пишување на <i>imek</i>		превод
Еднина	разделено	Слеано	
1. лице	i-se-m	-sam, -sem	ако сум

2. лице	i-se-n	-san, -sen	ако си
3. лице	i-se-ø	-sa, -se	ако е
Множина			
1. лице	i-se-k	-sak, -sek	ако сме
2. лице	i-se-niz	-sanız, -seniz	ако сте
3. лице	i-se-ler	-salar, -seler	ако се

Глаголската наставка *i-* кога се пишува слеано се јавува со две варијанти (-sa, -se) поради вокалната хармонија во турскиот јазик. Пр. *ilginçse* (прев. мак. ако е интересен), *unutkansa* (прев. мак. ако е забравлив).

Потврдна форма од <i>i-</i>		Превод
разделено пишување на <i>i-</i>	слеано пишување на <i>i-</i>	
Ben iyimser isem Sen iyimser isen O iyimser ise	Ben iyimsersem Sen iyimsersen O iyimserse	Ако јас сум оптимист Ако ти си оптимист Ако тој е оптимист Ако таа е оптимист Ако тоа е оптимист
Biz iyimser isek Siz iyimser iseniz Onlar iyimser iseler	Biz iyimsersek Siz iyimserseniz Onlar iyimserselez	Ако ние сме оптимисти Ако вие сте оптимисти Ако тие се оптимисти

Негативната форма од помошниот глагол *i-* се образува со негацијата *değil* (прев. мак. не). *i-* може да се пишува разделено или слеано со негацијата *değil*.

Негативна форма од <i>i-</i>		Превод
разделено пишување на <i>i-</i>	слеано пишување на <i>i-</i>	
Ben iyimser değil isem Sen iyimser değil isen O iyimser değil ise	Ben iyimser değilsem Sen iyimser değilsen O iyimser değilse	Ако јас не сум оптимист Ако ти не си оптимист Ако тој не е оптимист Ако таа не е оптимист Ако тоа не е оптимист
Biz iyimser değil isek Siz iyimser değil iseniz Onlar iyimser değil iseler	Biz iyimser değilsek Siz iyimser değilseniz Onlar iyimser değilselez	Ако ние не сме оптимисти Ако вие не сте оптимисти Ако тие не се оптимисти

Прашалната форма од условниот начин од помошниот глагол *i-* се образува со варијантите *mi*, *mi* од прашалната партикула (прев. мак. дали, ли, зарем). Прашалната партикула *mi*, *mi* се пишува разделено по условниот начин од помошниот глагол *i-*. Пр. Zenginseler mi? Vicdanlıysalar mi? (прев. мак. Дали ако се богати? Дали ако се совесни?).

Прашална форма од <i>i-</i>		Превод
разделено пишување на <i>i-</i>	слеано пишување на <i>i-</i>	
Ben iyimser isem mi? Sen iyimser isen mi? O iyimser ise mi?	Ben iyimsersem mi? Sen iyimsersen mi? O iyimserse mi?	Ако јас сум оптимист ли? Ако ти си оптимист ли? Ако тој е оптимист ли? Ако таа е оптимист ли? Ако тоа е оптимист ли?
Biz iyimser isek mi? Siz iyimser iseniz mi? Onlar iyimser iseler mi?	Biz iyimsersek mi? Siz iyimserseniz mi? Onlar iyimserseler mi?	Ако ние сме оптимисти ли? Ако вие сте оптимисти ли? Ако тие се оптимисти ли?

8. Заклучок

Во македонскиот јазик постојат сегашно време, минато определено време, минато неопределено време, идно време и можен начин од помошниот глагол *сум*. Во турскиот јазик има сегашно и сегашно-идно време, минато определено време, минато неопределено време и условен начин од помошниот глагол *i-*. Парадигмите на *сум* во македонскиот јазик и на *i-* во турскиот јазик можеме да ги претставиме на следниот начин:

	сум	i-
1. л. едн. сег. вр.	сум	-(y)ım, -(y)im, -(y)um, -(y)üm
2. л. едн. сег. вр.	си	-sın, -sin, -sun, -sün
3. л. едн. сег. вр.	е	ø, -dır, -dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür
1. л. мн. сег. вр.	сме	-(y)ız, -(y)iz, -(y)uz, -(y)üz
2. л. мн. сег. вр.	сте	-sınız, -sınız, -sunuz, -sünüz

3. л. мн. сег. вр.	се		-dırlar, -dirler, -durlar, -dürler, -turlar, -tirler, -turlar, -türler
1. л. едн. мин. опр. вр.	бев		idim -dım, -dim, -dum, -düm, -tım, -tim, -tum, -tüm
2. л. едн. мин. опр. вр.	беше		idin -dın, -din, -dun, -dün, -tın, -tin, -tun, -tün
3. л. едн. мин. опр. вр.	беше		i-di-ø -dı, -di, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü
1. л. мн. мин. опр. вр.	бевме		idik -dık, -dik, -duk, -dük, -tık, -tik, -tuk, -tük
2. л. мн. мин. опр. вр.	бевте		idiniz -dınız, -diniz, -dunuz, -dünüz, -tınız, -tiniz, -tunuz, -tünüz
3. л. мн. мин. опр. вр.	беа		idiler -dılar, -diler, -dular, -düler, -tılar, -tiler, -tular, -tüler
1. л. едн. мин. неопр. вр.	сум бил, -а, -о		imişim -mışım, -mişim, -muşum, -müşüm
2. л. едн. мин. неопр. вр.	си бил, -а, -о		imişsin -mışsın, -mişsin, -muşsun, -müşsün
3. л. едн. мин. неопр. вр.	бил, -а, -о		imiş-ø -mış, -miş, -muş, -müş
1. л. мн. мин. неопр. вр.	сме биле		imişiz -mışız, -mişiz, -muşuz, -müşüz
2. л. мн. мин. неопр. вр.	сте биле		imişsiniz -mışsınız, -mişsiniz, -muşsunuz, -müşsünüz
3. л. мн. мин. неопр. вр.	биле		imişler -mışlar, -mişler, -muşlar, -müşler
1. л. едн. идно вр.	ке сум	ке бидам	-
2. л. едн. идно вр.	ке си	ке бидеш	-
3. л. едн. идно вр.	ке е	ке биде	-
1. л. мн. идно вр.	ке сме	ке бидеме	-
2. л. мн. идно вр.	ке сте	ке бидете	-
3. л. мн. идно вр.	ке се	ке бидат	-
1. л. едн. мож. нач.	би бил		-
2. л. едн. мож. нач.	би бил		-
3. л. едн. мож. нач.	би бил, би била, би било		-
1. л. мн. мож.	би биле		-

нач.			
2. л. мн. мож. нач.	би биле	-	
3. л. мн. мож. нач.	би биле	-	
1. л. едн. усл. нач.	-	isem	-sam, -sem
2. л. едн. усл. нач.	-	isen	-san, -sen
3. л. едн. усл. нач.	-	ise-ø	-sa, -se
1. л. мн. усл. нач.	-	isek	-sak, -sek
2. л. мн. усл. нач.	-	iseniz	-saniz, -seniz
3. л. мн. усл. нач.	-	iseler	-salar, -seler

Од парадигмите на *сум* во македонскиот јазик и на *i-* во турскиот јазик можеме да согледаме дека идното време и можниот начин од помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик немаат свој еквивалент кај помошниот глагол *i-* во турскиот јазик, а условниот начин од помошниот глагол *i-* во турскиот нема свој еквивалент кај помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик.

Од парадигмата на *сум* во македонскиот јазик може да се заклучи дека „во традиционалната парадигма на помошниот глагол *сум*, покрај глаголот *сум* во тесна смисла на зборот, којшто е функционален, оперира и глаголот *бе*, којшто ги има сите синтагматски особини на лексичките глаголи, и еден „гол“ корен, *e*, којшто оперира како функционален помошен глагол – глаголска клитика за трето лице еднина...“ (Олга Мишеска Томиќ, 1997: 349). Парадигмата на *i-* во турскиот јазик води кон заклучокот дека во неа се јавува единствено помошниот глагол *i-* којшто функционира како функционален помошен глагол кој само во сегашно и сегашно-идно време се употребува слеано како наставка, а во другите примери може да се применува разделено и слеано.

На морфолошко ниво, помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик и помошниот глагол (глаголска наставка) *i-* во турскиот јазик немаат самостојно полно значење, туку имаат функција на помошен глагол.

На синтаксичко ниво, помошниот глагол *сум* во македонскиот јазик и помошниот глагол (глаголската наставка) *i-* во турскиот јазик, заедно со именскиот вид збор, се во состав на именскиот прирок. Како именски дел на именскиот прирок и во двата јазика најчесто се застапени придавки (Таа е весела. Таа е наша. Таа е втора. Таа е

златна. тур. O, neşelidir. O, bizimdir. O, ikincidir. O, altındır.), именки (Јас сум аптекар. тур. Ben eczacıyım.), заменки (Палаво е тоа. тур. Yaramaz odur.), броеви (Вие сте тројца. тур. Siz üçsünüz.) и прилози (Вие сте многу. тур. Siz çoksunuz.). Во македонскиот јазик, на синтаксичко ниво, за сум се употребува друг термин, а во турскиот јазик за *i-* се применуваат истите термини. На синтаксичко ниво, сум се јавува во улога на глагол-врска (глагол-копула) во глаголско-именскиот прирок (Лилјана Минова-Ѓуркова, 2000: 189). Глаголско-именскиот прирок се состои од глагол-врска и именски дел. Именскиот дел на глаголско-именскиот прирок ги носи содржината и значењето на прирокот кој изразува одредени карактеристики за подметот.

Познавањето на функцијата и на примената на помошниот глагол сум во македонскиот јазик и на помошниот глагол (глаголската наставка) *i-* во турскиот јазик, на морфолошко и на синтаксичко ниво, им овозможува на корисниците да пишуваат коректни текстови и да прават солидни преводи на двата јазика.

Кратенки:

<i>едн.</i>	еднина	<i>неопр.</i>	неопределено
<i>вр.</i>	време	<i>опр.</i>	определено
<i>јаз.</i>	јазик	<i>пр.</i>	пример
<i>л.</i>	лице	<i>прев.</i>	превод
<i>мак.</i>	македонски	<i>сег.</i>	сегашно
<i>мин.</i>	минато	<i>тур.</i>	турски
<i>мож.</i>	можен	<i>прев.</i>	превод
<i>мн.</i>	множина	<i>усл.</i>	условен
<i>нач.</i>	начин		

Литература:

- Ахмед, Октај. 2008. *Вовед во морфологија на турскиот јазик*. Филолошки факултет „Блаже Конески“: Скопје.
- Бојковска, Стојка; Ѓуркова, Минова Лилјана; Пандев, Димитар; Цветковски, Живко. 2008. *Општа граматика на македонскиот јазик*. Просветно дело: Скопје.
- Ѓуркова Минова, Лилјана. 2000. *Синтакса на македонскиот јазик*. Магор: Скопје.
- Ergin, Muharrem. 1998. *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak: İstanbul.
- Кепески, Круме. 1985. *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Просветно дело: Скопје.
- Конески, Блаже. 1987. *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Култура: Скопје.
- Korkmaz, Zeynep. 2009. *Türkiye Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları: Ankara.

- Панзова, Виолета. 1996. *Универзалната граматика и македонскиот јазик*. Епоха: Скопје.
- Саздов, Симон. 2008. *Современ македонски јазик 2*. Табернакул: Скопје.
- Томиќ Мишеска Олга. 1997. Помошниот глагол сум и има. во *Педесет години на македонската наука за јазикот*. МАНУ: Скопје.
- Христовски, Александар. 1995. *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје.
- Цветковски, Живко. 2001. Сум како полнозначен глагол? во *Зборник на трудови од соборот Македонската лексикологија и лексикографија*. Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“: Скопје.